

A magyar rendőrség egyenruházata, felszerelése és fegyverzete I. (1861–1896)

ANDROVICZ Gábor¹

A tanulmány a magyar rendőrség 1861 és 1945 között rendszeresített egyenruháit, felszerelését és fegyverzetét mutatja be. A témáról – néhány rész tanulmánytól eltekintve – ez idáig nem készült átfogó rendészettörténeti munka. Az ezzel kapcsolatos források között nem csupán a korabeli, részletes és taxatív egyenruha-szabályzatok, hanem a rendelkezésre álló rendőrségtörténeti monográfiák és a rendőri szaksajtó idevonatkozó anyagai is szerepelnek.

Kulcsszavak: egyenruha, öltözet, fegyverzet, rendőrségtörténet

„Minden szervezet tartalomból, lényegből és valami formából tevődik össze. A forma tartja össze a lényeget, alkalmazkodik a tartalomhoz, mégis a tartalom a formában helyezkedik el. Testületünk formájának lényeges alkotórésze egyenruhánk. Ebben az egyenruhában élünk, dolgozunk, és ha a szolgálat érdeke úgy kívánja, benne a legnagyobb áldozatot is meghozzuk. Tehát nem közömbös, hogy mit viselünk.”²

Írásomban a magyar rendőrség 1861 és 1945 közötti rendszeresített egyenruháit, felszerelését és fegyverzetét szeretném bemutatni, amelyről – néhány rész tanulmánytól eltekintve – ez idáig nem készült átfogó rendészettörténeti munka. Forrásaim között nem csupán a korabeli, részletes és taxatív egyenruha-szabályzatok szerepelnek (ezek teljes körű ismertetése terjedelmi okok miatt nem is lenne lehetséges), hanem a rendelkezésre álló rendőrségtörténeti monográfiák és a rendőri szaksajtó idevonatkozó anyagai is.

1861 előtt nem volt a szó mai értelmében vett autonóm rendőrség Magyarországon, ugyanis a rendvédelmet katonaság vagy polgárőrség látta el. Az 1848–49-es szabadságharc bukása után létrejött Bach-rendszer osztrák eredetű katonaságot és zsandárságot működtetett hazánkban, akik természetesen saját uniformisukat viselték. 1945 után szintén külföldi, szovjet mintájú ruházattal látták el az új demokratikus rendőrséget. A dualizmus és a Horthy-korszak alatt azonban kialakult egy alapvetően magyar gyökerű egyenruha-viselet, amely – végigkísérve a rendőrség szervezeti fejlődését – hűen tükrözi annak gazdag hagyományait. Az 1919-es országos államosításig a vidéki váro-

1 ANDROVICZ Gábor történész, főelőadó, ORFK Készenléti Rendőrség Költségvetési Igazgatóság, Rendőrmúzeum Gábor ANDROVICZ Historian, General Rapporteur, Police Museum, Rapid Response and Special Police Services, Budget Directorate, Police Museum
orcid.org/0000-0002-3760-9712, androviczgabor@gmail.com

2 *Magyar Rendőr*, 1940. december 1.

sok önkormányzati (*municipiális*) rendőrségei maguk választották meg formaruháikat, amelyek így igen változatos és színes képet mutattak. Vizsgálódásom fókuszában ezért elsősorban az államilag felügyelt, rendeletekkel szabályozott, a későbbiekben országos mintául szolgáló fővárosi államrendőrség egyenruhája szerepel.

A biztosok és darabontok korszaka (1861–1881)

Az 1860. október 20-án kiadott legfelsőbb uralkodói rendelet (októberi diploma) megszüntette az osztrák rendőrigazgatóságokat (*Polizei-directio*). Az alkotmányosság helyreálltával Pest város törvényhatósága új – magyar – rendőrséget szervezett meg, élén Thaisz Elek főkapitánnyal. 1861 januárjában az ideiglenes közgyűlés egy bizottmányt hozott létre „*a városi rendőrkatonaság szervezésére és életbeléptetésére*.” A rendőrség újjászervezésével, ruházatának és fegyvereinek beszerzésével a tanács báró Podmaniczky Jánost bízta meg, aki saját pénzből adott előleget mindezekre. A ruházat és a fegyverzet hiánya azonban több hónapos késedelmet okozott az új hatóság felállításában.³

Az önkormányzati rendőrség megszervezéséig, átmeneti jelleggel alakult meg a polgárőrségként működő, angol mintára szervezett békebiztosok intézménye, amelynek tagjait, valamint a később helyükre lépő rendbiztosokat is *konstáblereknek* neveztek.⁴ Megkülönböztető szolgálati jelvényük a buzogány alakú konstáblerbott volt. Ha valakit megérintettek ezzel, annak ellenszegülés nélkül követnie kellett a konstáblerek utasításait. Pest városa Vandrák Samu bronzművessel készíttette el a szép kivitelű szolgálati jelvényeket 3 forintos darabáron. A fából esztergályozott, feketére fényezett, acélgombos rendőrbott maga 30 cm-ével kényszerítőeszköznek alkalmatlan volt, s mert a gyakorlatban nem vált be, csak néhány hónapig használták. Övre akasztva nem volt esztétikus, sétabotnak rövid, zsebben hordva pedig kényelmetlen lett volna. A bottól a fémlemezen a PEST és az 1848 feliratok mellett a város és az ország címere is szerepelt. A megtévesztő évszám valószínűleg a Bach-korszak után fellángoló nemzeti ellenállás szimbólumaként került a jelvényre.⁵

A rendőrség a tényleges szolgálatot végül április 30-án vette át. Az egyenruha viselésére jogosultak egyik csoportja az év elején felfogadott és szolgálatba állított poroszlovagy darabontőrség (drabantőrség) volt, amely valójában karhatalmi feladatokat ellátó „rendőrkatonaságként” működött. A másik csoportot a poroszlovagy felett vezényleti joggal rendelkező rendbiztosok⁶ alkották, akiket a főkapitány választott, illetve nevezett ki. Személyükben honosodott meg Magyarországon az angol konstáblerek intézmény hazai változata, amely a mai értelemben vett rendőrség alapjának is tekinthető.

3 *Rendőr*, 1928. február 25.

4 Az önkéntes, társadalmi jellegű kezdeményezéshez olyan prominens személyek is csatlakoztak, mint Jókai Mór vagy a Károlyi grófok közül ketten is. Lásd: Czaga et al. (1995) 157.

5 *Vasárnapi Ujság*, 1861. január 13. 16. A *bot* és a *konstáblerek* szó eredetéről lásd még: *Magyar Rendőr*, 1935. február 1., illetve Bogvirka (1968) 37. Az egyik rendőrségtörténeti monográfia megemlíti a buzogány azon praktikus funkcióját, miszerint annak gombja lecsavarható volt, és az üreges botban papíralapú parancsot, jelentést, utasítást lehetett elhelyezni. Ugyanez a forrás azonban tévesen 1848-ra datálja a rendőrbott elkészítését. Borbély-Kápy (1942) 98.

6 Ebből a titulusból származik a mai napig használt *biztos úr* megszólítás. Zolnay-Gedényi (1996) 63.

Az első egyenruha-leírás 1861 szeptemberének végén jelent meg rövidhírként a *Sürgöny* hasábjain. A biztosok kék atillát kaptak fekete zsinórzattal és aranygombokkal, a poroszlók (örvezetők) pedig szintén kék atillát, de vörös-sárga zsinórzattal, sárgaréz gombokkal, amelyhez szürke magyarnadrágot, csizmát és egyensapkát viseltek. Mind a poroszlók, mind a rendbiztosok Pest város vésett fémcímerét viselték gallérjukon.⁷ Az atilla-egyenruha rendszeresítésével a rendőrség ahhoz a hagyományos magyar öltözethez tért vissza, amelyet már a szabadságharc előtti években is viseltek az akkori rendőrhatalóságok.⁸

A rendbiztosok számára 1863 decemberében adták ki az első szolgálati utasítást, amely nem tért ki részleteiben az öltözetre, csupán annyit jegyzett meg, hogy a biztosok „havi zsolddal és egyenruhával láttatnak el.”⁹ Az 1870-es évek elején a poroszlók egyenruhája még mindig sötétkék volt, a város színeiből álló vörös-sárga sujtászinórzattal és vörös sapkával. A rendőrbiztosok ekkor fekete zsinórzatú kék mentét, fehér lószőrforogós nemezkalapot, bal karjukon pedig Pest város színeit mutató szalagot viseltek.¹⁰ Ezekben az években jelent meg a poroszlók és a rendbiztosok nyakában lógó félhold alakú fémlemez, amelyen szolgálati azonosító számuk szerepelt. A pakfongból készült mellszám katonai eredetű felszerelési cikk volt, s az egyenruha hímzett váll-, nyak- és kardíseihez hasonlóan ez is páncélmaradványnak tekinthető. A franciák régen *hausse-col*nak nevezték a vállat, a nyakat és a mell felső részét védő páncélt, később szintén ezt az elnevezést kapta az a nyak alá akasztott, aranyozott, félhold alakú fémdarab is, amelyet a katonatisztek szolgálati jelvény gyanánt hordtak.¹¹ A rendőri örszemélyzet tagjai ezt egészen 1909-ig viselték szolgálati jelvényként. A rendőri felszereléshez tartozott a háromféle jeladásra alkalmas síp is, emellett a biztosoknak kétnyelvű (magyar–német) igazolványuk is volt, amelyet felszólításra fel kellett mutatniuk.¹²

1870-ben a *Vasárnapi Ujság* így írt a pesti rendőrközegről és egyenruhájának pszichológiai hatásáról: „[...] ott áll az utczasarkon a »magyar konstábler« fehértollas Kossuth kalapjával, tekintélyt adó körszakállával, a miknek láttára fél lábra áll, a kiben annyi gonosz indulat van, mint egy kis köröm. Akárki mit beszéljen a fényes katona-gombról, csináljon viczcset az »uniformis«-ra, az örök igazság marad, hogy a katonánál, ha nem is egész, de legalább is fél ember számot a ruha tesz ki. Toprongyos sereg láttára bátorságot kap a gyáva ellenség is, míg a fényes gomb és tiszta egyenruha az első pillanatban rendesen imponál.

Ha valahol, ugy áll ez a rendőrségnél. [...] a futó betyár a »pusztázó«-val szembe áll, a »vármegye legény«-nyel már meggondolja magát és a »zsandár« előtt megszalad. A ruha szerint tájékozta magát és becsüli föl az ellen erejét. [...] a mi pesti konstáblereink mind csinos

7 Czaga et al. (1995) 169. Egy másik forrás szerint a poroszlók kék magyarnadrágot viseltek, lásd: Vécsey-Baksa (1923) 17.

8 A budai rendőrség (azaz a városkapitány, a városhadnagy és a városdarabontok) ruhája is zsinóros, kék magyar ruha volt, míg Pest város darabontjainak vörös – a köznyelv így aggatta rájuk a *kékek*, valamint a *rákok* vagy *veresek* elnevezést. Lásd: *Magyar Rendőr*, 1934. november 15.

9 *Szolgálati utasítás...* (1864) 2.

10 Vécsey-Baksa (1923) 23.

11 *Magyar Rendőr*, 1935. február 1. A szerző szerint 1874 környékén került a bécsi, s ugyanebben az időben a pesti rendőr nyakába is a számtábla, egy 1870-ből származó Zahoray János-karikatúrán azonban már látható ez a szolgálati jelvény a konstábleren. Lásd: *Vasárnapi Ujság*, 1870. július 17.

12 Czaga et al. (1995) 189.

*és rendes öltözete, mind komoly magatartása sokkal egészségesebb jelenség, mint a régi nagy bakancsu darabontusoké. [...] Haragszanak is ezért rájuk a régiebb kiadású »közegek« s mert másképp nem igen árthatnak nekik, elnevezték őket »magyar policzáj«-nak, azt a kis mangánétát meg oldalukon »fogpiszkáló«-nak [...]*¹³

Ezt követően sem a pest-budai rendőrségek 1873-as egyesítése és államosítása, sem az 1881-es rendőrségi törvény nem rendelkezett az egyenruházatról. Az átmeneti időszakban azonban már rögzült az egyenruha színe. A fővárosi rendőrség államosítását megelőzően külföldi tanulmányutak tapasztalatai alapján határozták meg az uniformisok sötétkék színét. Mintául az akkor már mintegy negyvenéves londoni rendőrség szolgált – ez általános nemzetközi tendenciának számított a többi európai rendőrségnél is.¹⁴ A rendőrök szimbolikus ruhadarabja továbbra is az önkormányzati időkben viselt fehér lószórforgós Kossuth-kalap maradt.¹⁵

A rendőrségi törvény értelmében az egyenruha-viselésre jogosult személyi állomány két csoportra tagolódott. A 80 fős tisztviselői kar (más néven intéző rendőrség, később fogalmazói kar) tagjai igazgatásrendészeti feladatokat láttak el, közülük kerültek ki a rendőrség mindenkori vezetői, kapitányai. A végrehajtó rendőrség a 620 főt számláló őrszemélyzet volt, amely gyalogos (555 fő) és lovas (65 fő) osztályból állt. A rendőrség legénység vezetője a rendőrfőparancsnok (egyben oktató és főfelügyelő) volt, s az ő tisztjei – egy lovassági és egy gyalogsági felügyelő – alkották a későbbi felügyelői kart.¹⁶

A rendőrség első részletes egyenruha-szabályzatai csak a későbbi években jelentek meg belügyminiszteri és főkapitányi rendeletek formájában, előbb 1886-ban a tisztviselők, majd 1892-ben az őrszemélyzet részére (utóbbit az 1893-ban kiadott szervezési szabályzat is tartalmazza).¹⁷

Szabályzat a tisztviselők részére

Az 1885. évi 3756. tk. eln. sz. rendelettel közölt 1501/eln. 85. sz. belügyminiszteri rendelet kimondta, hogy szolgálatteljesítésekor, hivatalos eljárás alkalmával a tisztviselőknek egyenruhát kell viselniük.¹⁸ A ruházati cikkek tételes listáját azonban csak egy évvel később állapították meg. Díszben viselt fekete nemezkalapjukat fekete fénybőr állszíjjal látták el, a karima körül fekete selyemszalaggal és gömbölyű aranyzsinórral, bal oldalát Magyarország 5 cm magas és 3 cm széles, aranyhímzésű (középmézejében vörös, fehér és zöld színű) címerével és a mögé tűzött kócsagtoll forgóval díszítették. Utóbbi egy aranyozott sodronnyelvhöz volt erősítve, amely 3,5 cm hosszú, makk alakú aranyfona-

13 *Vasárnapi Ujság*, 1870. július 17.

14 *Magyar Rendőr*, 1940. március 1.

15 Egy 1898-as bécsi rendőrségi kiállításon megfordult tudósító döbbenten konstatálta, hogy a harminc évvel korábbi bécsi konstáblerek ugyanolyan díszkalapot viseltek, mint a magyar rendőrök, csupán fekete lószórforgóval, tehát ez a kiegészítő sem magyar eredetű. Lásd: *Rendőri Lapok*, 1898. augusztus 6.

16 *Rendőr*, 1929. október 24.

17 *Szervezési szabályzat...* (1893) 20–27.

18 A részletes intézkedés szerint a rendőrtanácsosok, a főkapitányi titkár, a kerületi kapitányok, fogalmazók, a segédhivatali igazgató, a rendőri pénztáros, a tolonckezelő, a bejelentési hivatal főnöke valamint a külszolgálatot is teljesítő tisztviselők a teljes egyenruházat beszerzésére voltak kötelesek. A csak irodai munkát teljesítő hivatalnokoknak és alkalmazottaknak elég volt zubbonyt, nadrágot és sapkát beszerezniük. Krecsányi (1894) 318–319.

dékkal volt borítva. Sötétkék posztósapkájuk a honvédtiszti sapka mintájára készült.¹⁹ Kívül 4,5 cm széles fekete lakkbőr szemernyővel és 2,5 cm széles állszíjjal, belül pedig fehér selyembéléssel és veritékbőrrel volt ellátva. A sapka közepén egy kis aranyozott gombbal felszerelt aranyzsinór hurok, fölötte pedig egy 2,5 cm magas és 3 cm széles, aranyhímzésű magyar korona szolgált díszül, alsó szélén 1–2 cm-es félkörben lecsüngő hímzett babérkoszorúval.

Az atilla sötétkék posztóból készült, amely jobb oldali gombolás szerint öt darab aranyozott, domború fémgombbal és ugyanennyi hurokkötésű gomblyukkal volt ellátva. Az atilla bélése fekete klottból készült. A két hátvarrás a deréktermetig 6 mm vastag, színes beszövés nélküli, négyyszögű aranyzsinórral volt borítva, amely fent mindkét oldalon hármaskarikát képezett. Alsó részein egy-egy 13 cm-nyi nyílású, ferde külső zseb volt, kettős zsinórral szegélyezve, amelynek minden vége egyes karikát képezett. A hátrészen aranyzsinórból kettős karikák voltak fölvarrva, amelyek a hátzsinór folytatásával egyesültek, az innen két rétből lefelé vezetett zsinór ferde irányú hármaskarikákban végződött, amelyeknek alsó csúcsa az atilla alsó zsinórszegélyzetéig ért. Az ujj varrása befelé fordítva, sarkalati végén pedig 7,6 cm széles – közepén csúcsosan szabott –, meggyzínű bársonyhajtókával, s e hajtókák felső szélén aranyzsinór szegéllyel volt díszítve. A hajtókára a paszományt úgy varrták fel, hogy az ujjak sarkalati végén a hajtóka 3 cm-es szélességben szabadon maradjon. Az atilla állógallérja meggyzínű bársonnyal volt borítva, legömbölyített végei a begombolt atillán, elől háromszögű kivágatot képeztek. A gallér mindkét szélé, valamint a mellrészek és az alj szélei körös-körül aranyzsinórral voltak szegélyezve.

A szolgálati zubbony testhezálló szabású sötétkék posztóból készült, rejtett gombolással, hat darab fekete csontgombbal és ugyanennyi, selyemmel kivarrt hurokkötésű gomblyukkal. A zubbony mindkét oldalán, mell- és csípőtájékon, egy-egy kanyaros zsebfedelekkel ellátott zsebe volt. Az állógallér alatt viselt nyakravaló fekete selyem- vagy gyapjúszövetből készült, felső szélén 3,5 mm széles, gömbölyű, zsinór formálta, fehér nyakszegéllyel ellátva.

A tisztviselők háromféle, szabásban és alakban megegyező pantallónadrágot viseltek:

- A díszpantalló sötétkék posztóból készült, elől legombolható hasitékkal. A két előrészt fent kötővel és a hasiték mindkét oldalán egy-egy vászonnal bélelt borítékkal látták el, amelyek a begombolásnál egymáson feküdtek, s négy feketére lakkozott cinggombbal és a megfelelő gomblyukakkal lehetett őket bekapcsolni. Az előrészek egy-egy bélésvászomból készült, ferde irányú zseb volt bevágva. A nadrág derékkerületét bélésvászonnal bélelték ki, felső részén a nadrágszija számára korcot alkalmaztak, a kötő külső oldalához pedig két feketére lakkozott cinggombot varrtak, hogy a pantallót nadrágtartóval is lehessen viselni. A díszpantalló oldalvarrásain 2 mm széles meggyzínű bársonyszegély futott végig.

¹⁹ A honvédtisztek az egész hadsereg számára 1837-ben bevezetett szemernyős, fekete hengeres sapkát viselték, amelyet eredetileg 1800 után a magyar huszártisztek kezdtek hordani, és viselése a többi tiszt között annyira elterjedt, hogy végül rendszeresítették. Barcy–Somogyi (1990) 20.

- A szolgálati pantalló sötétkék-szürke posztóból készült, oldalvarrásait szintén meggyaszínú bársony- vagy posztószegéllyel látták el.
- A nyári pantalló vitorlavászon színű (szürkés) gyapjúszövetből készült, szegély nélkül.

A köpeny finom fekete posztóból, a katonatiszti köpeny alakja és szabása szerint, de szegélyezés nélkül, fel- és legombolható csuklyával készült. Elöl egy-egy sorban hat-hat darab aranyozott, domború fémgombbal, s ezeknek megfelelően az előszélen hat-hat selyemmel kivarrt, hurokkötésű gomblyukkal bírt. A hátrész 12,5 cm széles, lefelé szabadon szétágazó kettős ráncba volt szedve, alsó végén hasítékkal. A fel- és lehajtható fekete bársonygallért fekete posztóval bélelték, s mindkét szegletén elgömbölyítve, a lehajtott gallér külső előszélének közepén egy-egy meggyaszínú bársonyhajtóka és egy kis aranyozott fémgomb volt felvarrva. Az 5,5 cm széles, végein elgömbölyített derékszalag a zsebek felső szegletéhez varrt két gombra gombolódott. A köpeny nyári változata fekete klottal, téli változata pedig fekete posztóval volt bélelve. Esős időben ugyanilyen szabású, darócposztóból készült köpenyt viselhettek.

A leírt egyenruhadarabok pontos viselési módjáról – kiegészítésként – az 1892. évi 7471. eln. sz. főkapitányi rendelet intézkedett, amely három típust különböztetett meg:

Szolgálati egyenruha: sapka, zubbony, szolgálati vagy nyári nadrág – hivatalban és olyan külszolgálatok alkalmával, amelyekre a rendőrtisztviselők állandóan vagy havonta rendszeresen be voltak osztva.

Fél díszegyenruha: a szolgálati viselettől csak abban különbözött, hogy a felsőruházat zubbony helyett atilla volt – olyan szolgálatok és kiküldetések alkalmával, amelyekkel a rendőrtisztviselők vagy rendőrtisztek külön főkapitányi végzéssel megbíztattak (lőversenyek, hangversenyek, bálók stb.); ilyen alkalmakkor a tisztviselőknek és tiszteknek szolgálaton kívül is fél dísz kellett viselniük (ha egyenruhában jelentek meg).

Teljes díszegyenruha: kalap, atilla, dísznadrág – ünnepélyes alkalmakkor, minden olyan nyilvános helyen, ahol a nagyközönség is ünneplőruhában jelent meg, valamint minden olyan alkalommal, amikor a rendőrtisztviselők és rendőrtisztek a rendőrség tisztikara képviselőként jelentek meg (akár szolgálatban, akár szolgálaton kívül).

Szabályzat az őrszemélyzet részére

1881-től a rendőrlegénység szervezetileg gyalogos és lovas állománycsoportra tagolódt, amelyek ruházatai természetesen is különböztek főbb vonásaikban. A hivatalnoki viselethez hasonlatos zubbonyos, lengyel nadrágos gyalogos uniformis inkább a rendőrség polgári jellegét domborította ki, míg a lovas rendőrség – a korábbi évtizedekben viselt díszes atillával – megőrizte huszáros, magyaros jellegét. Ruházatuk és felszerelésük tételes leírását a 10 538/1892. főkapitányi rendelet tartalmazta.²⁰

20 Az alább felsorolt ruházati és felszerelési cikkeken kívül a legénység felszereléséhez tartozott még az esős időkre előírt, fekete ruggyantából (kaucsukgumiból) készített csuklyás esőköpeny, flanel haskötő, gatyák, ingek és zsebkendők. Az ún. tömegkezelési utasításban állapították meg mindezen tárgyak kihordási idejét, valamint azt, hogy a rendőrök tömegvagyonából vagy a rendőri javadalmazásból kell-e beszerezni ezeket. Krecsányi (1894) 43–45.

Gyalogrendőrök

A gyalogos rendőrök sötétkék posztózubbonyt viseltek, rejtett fekete gombolással, valamint négy zsebbel, amelyek közül a mellrész két felső zsebe letakart, az alsó kettő, csípőtájéki pedig nyitott volt. Az állógallér alatt – a honvédlegénységénél használatos – fekete kelméből készült, vékony fehér szegéllyel és csattal ellátott nyakravalót hordtak. Ehhez társult a sötétszürke posztóból készült, lengyel szabású csizmanadrág, fehér vászonbéléssel. Elöl gombolható volt, és szíjjal is viselhették. Oldalain – sötétkék zsinórozással és elől ugyanolyan vitézkötéssel – két vászon oldalzsebbel és talpalóval látták el. A nadrág nyári változata csupán felül volt béelve. A csizmanadrághoz magas szárú, felül gömbölyű alakú, bőrrel szegélyezett csizmát hordtak.

Honvédtiszti mintájú szolgálati sapkájuk kék posztóból készült, a legénységénél kéksávós gyapjú-, az altiszteknél ezüstzsinórzattal. A sapka elejére ezüst rózsát varrtak, amelynek közepén a magyar korona szerepelt, a rózsza alatti zsinórzatban pedig egy fehér gomb. A fekete szemernyő feletti rohamszíjon fehér gombokat és csatot alkalmaztak. A sapkának barna szövetbéleése volt, tetején viaszosvászonnal és veritékbőrrel.

A díszesebb kiállítású Kossuth-kalap kemény, fekete nemezből készült, gömbölyű tetővel, felfelé hajtott peremmel, fényezett bőrrel szegélyezve, ugyanilyen, 3 cm széles szalaggal, fehércsatos, fényezett rohamszíjjal, sötétbarna béléssel és izasztóbőrrel. Bal oldalára Magyarország fehér cinkből készült címere került. A címer mögötti forgótartályba 30 cm hosszú lószórforgót tettek, amelyet alul nemzeti színű tollal szegélyeztek. Mindezt egy sodrony tartotta össze, amellyel a forgót a kalaptartályba erősítették. A kalaphoz esős időre fekete viaszosvászon kalaptokot rendszeresítettek. Téli időben finom, fekete báránybőrből készült kucsmát viseltek, felhajtott prémmel, vattázott, fekete selyembéléssel, bal oldalán a már előbb említett forgótartályos címerrel és forgódísszel.

A gyalogrendőrök szürke posztóköpenye ugyanilyen színű lehajtott gallérral és felhajtott ujjal készült, világosbarna barhentbéléssel, két letakart külső és egy belső zsebbel. A bal külső zseb nyitott volt, hogy szolgálati kardjukat ez alatt tudják viselni, így csak a fegyver markolatrésze látszott ki a ruhából. Elöl két sorban öt-öt, hátul a derékszalg tartására két nagy, gömbölyű, lapos, valamint ugyanitt alul – a köpenynyílás begombolására – négy kisebb, fehér fémgombot alkalmaztak. A gallér összetartására sötétszürke kötött gomb és hurok szolgált.

Az egyéb felszerelési cikkek között szerepelt a téli időkre a zubbonny alatt viselt, fehér, kötött pamuting (fehér csontgombokkal), a honvéd altisztivel azonos kesztyű, a keskeny, fekete bőrből készült, csattal ellátott köpenyszíj, valamint a sötétkék gyapjúzsinóron viselt sárgaréz jelsíp. A gyalogos rendőrök szolgálati jelvénye a mellszámon kívül a bal karon viselt posztó karszalag volt, amely 1873-ig Pest város színeiből (vörös-sárga) állt, az államosítás után pedig nemzeti színűre változott.

Lovas rendőrök

A lovas állománynál az egyenruházati darabok és kiegészítők többsége – sapka, nyakravaló, zubbony, téli ing, kesztyű, köpenyszíj, jelsíp, jelsíp-zsinór, kucsma, kalaptok, forgó, mellszám – megegyezett a gyalogrendőrökével. Köpenyük a lovon ülés miatt bővebb szabású volt, és csuklyával látták el. Nemezkalapjukon a fekete kalapszalag helyett öntött, lyukacsos címlemez viseltek. Szolgálati nadrágjuk szürke posztóból készített, zsinórzat nélküli csizmanadrág volt. Díszben magyar szabású búzavirágkék, ugyanilyen színű lapos zsinórozású, vászonbéléses posztónadrágot hordtak, az ellenző alatt két vitézkötéssel, két vízszintes oldalzsebbel és talpalóval. Csizmájuk szárának felső része a honvédlövasságéhoz hasonlóan kivágott volt, s erre szintén honvédségi mintájú sarkantyút tettek.

A lovas rendőrök ruhatárában szerepelt a testhezálló szabású, búzavirágkék posztóból készült atilla is, ugyanilyen színű zsinórzattal, az ujjakon szegélyezve, a hátrészen és a bal vállon dragony alakban. Az atilla összetartására hét gömbölyű kapocs, a bal vállra pedig egy gömbölyű, csipkés fémgomb volt varrva. A bélés világoskék vászonból készült, a bal oldalon belső zsebbel. Az atillán díszben négy soros fehér fémlánc derékövet viseltek, elől csattal és azon rózsával. Hidegebb időben mentét is magukra ölthettek, amely sötétkék posztóból készült, kívül azonos színű zsinórzattal, fekete bárányprémmel, a mellen végig fehér makk-, a bal vállon pedig gömbölyű fémgommbal, utóbbi a dragony felgombolására szolgált. A mentét fehér báránybéléssel, két külső oldal- és egy belső zsebbel látták el.²¹

Szolgálati jelvényük – a mellszámon kívül – a tölténytáska volt, amelyet három sor fehér fémlánccal viseltek a bal vállon keresztülvetve. Bőrből készült, felső lapján és két oldalán fémlemezborítással, rajta Magyarország sárgaréz címerével, alatta „RENDŐR” felirattal. A tölténytáska a honvédségi tradíció alapuló reprezentációs kellék volt a lovas rendőröknél, szolgálatban és díszben egyaránt viselték, töltényt azonban nem tároltak benne. Lovas felszerelésük megegyezett a honvédlövasságéval, csak pokrócuk színe volt fekete. A fekete báránybőr nyeregtakaró széles, világos vörös szegéllyel bírt, kétoldalt és elől fekete, fényezett izzasztóbőrökkel. A takaró sarkába metszett hátsó rész mindkét oldalán Magyarország fehér cinkből öntött címere szerepelt, alatta „RENDŐR” felirattal. Ez a címer tojásdad alakú, bőrrrel alávont és szegélyezett nemezdarabra, ez pedig a nyeregbundára volt szíjazva.

A kerületi felügyelők, az oktató és a lovasított tisztek egyenruhája

A kerületi felügyelők és az oktató egyenruhája és felszerelése számított a „leghonvéde-sebbnek”. Sötét búzavirágkék atillájuk és zubbonyuk szabásra és kinézetre azonos volt a honvédtiszttel, azonban az atilla zsinórzatát ezüstből szőtték.²² Állományjelzőként

21 A mente az 1869. mintájú huszármente alapján készült, amelynek csak 1909-ben változtatták feketére a prémezését. Barcy-Somogyi (1990) 68.

22 1876-ban új tiszti atillát vezettek be a honvédségnél, amely olcsóbb és egyszerűbb volt elődjénél. A korábbi huszár-zsinórzat helyett öt, makkokban végződő egyenes zsinór díszítette, ezért „csontvázatillának” is nevezték. Hátának és kézelőinek vitézkötéseit hármás karikák pótolták. Barcy-Somogyi (1990) 27.

zubbonyukra sötétkéék gallérhajtókák kerültek. Sötétszürke, tricot anyagú pantallójuk oldalvarrásain búzavirágkéék szegély futott végig. Köpenyük sötétszürke posztóból készült, sötétkéék szegéllyel, bársonygallérral és fehér gombokkal. Sötétkéék posztójú szolgálati sapkájukat a szemernyő fölött sötétkéék sávós aranyzsinór díszítette, fényezett rohamszíjjal, fehér gombokkal, a sapkarózsában magyar koronával. Díszben fekete nemez vadászkalapot viseltek, fényezett bőrrrel szegélyezett peremmel, kalapszalag helyett négy soros aranyozott láncsal. Bal oldalán az ország aranyozott fémcímere szerepelt, amely mögé – a tisztviselőkhöz hasonlóan – kócsagtollforgót tettek.

A lovasított tiszték (a főparancsnok, a főfelügyelő és a lovassági felügyelő) egyenruhája csak annyiban különbözött a fent leírt felügyelői uniformistól, hogy a zubbony és az atilla bal vállán ezüst vállzsinórt viseltek. Egyéb ruházatuk és felszerelésük – mente, tölténytáska, sarkantyú, lószerszámok – mind a honvéd lovas tiszti mintának feleltek meg. A mente színében és díszítésében megegyezett az atilláéval. Díszben hordott ezüstzsinóros csizmanadrágjuk sötétkéék, zsinórzat nélküli lovaglónadrágjuk pedig sötétszürke posztóból készült. Csizmájuk magyar szabású volt, a díszcsizmaszár felső szegélyén pedig ezüstzsinórzat futott végig. Tölténytáskájukat vörös bőr alapon sötétkéék sávós, aranyzövetű szíjon hordták, felső lapján aranyozott magyar koronával. Nyeregtakarójuk annyiban különbözött a lovas rendőrökétől, hogy ezüstpaszománnyal volt díszítve, sarkán pedig a magyar korona szerepelt.

Rendfokozati jelzések

A rendőrség egyenruházott tagjai – katonai mintára – állógallérjuk végein viselték rendfokozati jelzéseiket egészen 1945-ig. A honvédségi és csendőrségi csillagok helyett jelvényrózsákat (*rozettákat*) alkalmaztak rangjelzés gyanánt (ugyanilyen rózsákat viseltek a pénzügyőrök, valamint a hadsereg nem katonai állományú tisztviselői, például az állatorvosok is). A tisztviselők atillájukra és zubbonyukra hímzett arany- és ezüstrózsákat, a VIII–VI. osztályú hivatalnokok emellett 34 mm széles aranypaszomány díszítést is felvarrtak oly módon, hogy a meggyszínű gallérhajtóka felső széléből (atillánál a felső zsinórszegélyzet alatt) egy 3 mm széles csík látható maradjon. Ugyanez a paszománydíszítmény szerepelt atillájuk ujján is.

1. táblázat: Rendfokozati rangjelzések

Díjosztály	Rendfokozat	Rangjelzés
VI.	Főkapitány-helyettes	3 ezüstrozetta aranypaszománnyal
VII.	Rendőrtanácsos	2 ezüstrozetta aranypaszománnyal
VIII.	Kerületi kapitány	1 ezüstrozetta aranypaszománnyal
IX.	Fogalmazó	3 aranyrozetta
X.	Segédfogalmazó (írnok)	2 aranyrozetta
XI.	Fogalmazógyakornok	1 aranyrozetta

Az oktatófelügyelők rangjelzéseiről csupán annyit közöl a szabályzat, hogy rangosztály szerint, a honvéd tisztikarnál is alkalmazott módon viselték, csillag helyett rózsával.²³ Az őrszemélyzet rendfokozatait a zubbony és az atilla gallérhajtókáján aranyozott fémrózsákkal, valamint egy, a honvédőrmesteri szalaggal megegyező, 1,2 cm széles ezüstszalaggal jelezték az alábbiak szerint.

2. táblázat: Az őrszemélyzet rangjelzései

Gyalogos állomány	Lovas állomány	Rangjelzés
<i>Altisztek</i>		
Őrmester	Őrmester	3 aranyrozetta ezüstszalaggal
Ellenőr	Szakaszvezető	2 aranyrozetta ezüstszalaggal
	Tizedes	1 aranyrozetta ezüstszalaggal
<i>Rendőrök</i>		
I. oszt. rendőr		1 aranyrozetta ezüstszalaggal
II. oszt. rendőr	Rendőr	1 aranyrozetta
Próbaidős rendőr	Próbaidős rendőr	nincs rangjelzés ²⁴

Fegyverzet

Az 1861 januárjában felállított poroszloői testület részére a városi tanács kért – a Helytartótanácsn keresztül – az 1849-ben részben beszolgáltatott, részben elkobzott fegyverek helyett a katonai kincstártól díjmentesen 250 db szuronyos gyalogsági lőfegyvert, ugyanennyi börtokos gyalogsági rövidkardot, 25 db lovassági kardot és 25 pár huszárpisztolyt. A cs. kir. hadügyminisztérium válaszul ugyanannyi „használható, de régebbi idomú” fegyverzet megvásárlását (!) tette lehetővé a város számára. Az engedélyezett fegyverek az alábbiak voltak: 250 db régi „*zünderschloss glatte Infanterie Gewehre*” lőfegyver, 25 vesszős huszársági pisztoly és kardok. A lőfegyverekért 4, a pisztolyokért 5, a kardokért 1 forintos darabarat kellett fizetni, habár megállapították, hogy „*ezen fegyverek rendőreink használatára nem egészen alkalmasak.*” A tanácsnak tehát nem sikerült az ingyenes felvételezés, ráadásul az átvett fegyvereket alapos rostálásnak kellett alávetni, kiselejtezve a használhatatlan darabokat. A hiányzó fegyvereket később Kirner József puskaművestől szereztek be 14 forintos darabáron.²⁵ A rendbiztosok és poroszlok szolgálati fegyvere ezután a kard lett, csupán a lovas rendőrök és a külterületen szolgálatot teljesítő lovaskerülők kaptak puskát is.²⁶

A korszak két egyenruha-rendelete a tisztviselői és őrszemélyzeti oldalfegyverzetet is meghatározta. A legfontosabb rendőrségi szolgálati fegyver a kard volt. A *60 éves magyar rendőrség (1881–1941)* című rendőrségtörténeti monográfia szerint az 1880-as

²³ Krecsányi (1894) 45.

²⁴ Uo.

²⁵ Czaga et al. (1995) 189.; lásd még: *Rendőr*, 1928. február 25.

²⁶ Vécsey–Baksa (1923) 18.

évektől kezdve a rendőrlegénység a zubbony alatt forgópisztolyt is tartott magánál, ez a fegyvertípus azonban hivatalosan nem volt rendszeresítve.²⁷ A korabeli utasítás értelmében: „*Bárminemű lőfegyver a város utcáin, terein, s egyéb nyílt helyein (p. o. a Dunán) a jogos védelem (1878. V. tc. 79. §) oly eseteit kivéve, melyekben más eszköz célra nem vezethet – egyáltalában nem használandó, mert az könnyen harmadik ártatlan személyt sérti és életbiztonságát veszélyeztethetné. Még nagyobb mérvű és veszélyes népcsoportosulás, vagy tényleges lázadás esetében is a lőfegyver használata a rendőrség által a városban mellőzendő...*”²⁸

A fogalmazó karbeliek kardja egyenes pengéjű, aranyozott kosaras markolateresztű, kardbojt nélküli bőrhüvelyes „rezes spádé” volt, amely kialakításában hasonlított az osztrák tisztviselői kardhoz.²⁹ Az acélpenge hossza a nyak nélkül közel 80 cm volt, tövénél lévő szélessége 2,5 cm, két oldalán homorulattal. A markolat fekete csontból készült, amelyet hét lejtős rovátkájú aranyozott sodronnyal kötöztek meg. Acélbádóg hüvelyét feketére lakkozott bőrrrel vonták be, valamint két darab, gallyakkal díszített, aranyozott hordpánttal és csúsztatósaruvallátták el. A hozzátartozó kardkötő (a derékszíj és két hordszíja) természetes színű bőrből készült, a hordszíjakat aranypaszománnyal, hosszanti közepén pedig 2 mm széles vörös selyemcsikkal szőtték át.³⁰

A rendőrfelügyelők gyalogtiszti kardot (1861 M. szablyát) viseltek, amelyre 0,5 cm széles és 40 cm hosszú, sodrott, kettős aranyzsinóron 5 cm hosszú, aranyzsinú, csukott kardbojtot kötöttek, nyakán csúsztatószalaggal (csukorral), a bojtkörte végén sötétkék fedéllel. A kardszíj a honvédtisztihez hasonló vörös bőr alapon arany és sötétkék sávosszövésű volt, aranyozott csatokkal.³¹ Magáról a kardról: a szablyapenge edzett acélból készült, enyhén ívelt, a csúcs felé kb. az utolsó harmadában kétélű, mindkét lapját homorulattal látták el a pengemeddőtől a kétélű részig. A penge hossza 800 mm, szélessége 30 mm, a fegyver teljes hossza 960 mm. A keskenyedő, kengyel alakú háritólap lefelé hajlított végén a kardbojt befűzésére két hosszanti kivágás található. A markolatfogantyú gőzölt bükkfából készült, amelyet feketére festett halbőrrel vontak be, s ezüstözött huzallal tekerték körül. A szablya formájához alkalmazkodó kardhüvelybe egy-egy lapos faszilánkot tettek, amelyek rögzítették a benne hordott pengét. Kívül két tartópántot (fülecset) erősítettek hozzá, amelyekbe a kardkötő csatos szíjait csatolták. Az alsó végére forrasztott csúsztatóvas a horpadástól és a kopástól védte a hüvelyt.³²

A gyalogos legénység továbbra is a poroszlók kardját viselte, amely fehér, fényes acéltokkal, csúsztatóvassal, kétoldalt bevájt pengével, valamint recés, hajlított és védővas nélküli markolattal készült. Kardszíja – a honvédlövasságéhoz hasonlóan – vörös bagaria bőrből készült. A kardmarkolaton viselt csukott kardbojt zöld alapú, vörös-fehér csíkos selyemszalagon lógott. A vörös posztójú bojtnyak egyik oldalán a király névjele (IFJ – I. Ferenc József), a másikon az ország címere szerepelt. A nemzeti színű bojtkörte nyakán a fehér részeket ezüstszalakból szőtték. A lovas legénység és a lova-

27 Borbély–Kapy (1942) 102.

28 43.972/1884. BM rendelet. Utasítás a Budapest fővárosi rendőrség számára. In: Krecsányi (1894) 22.

29 Borbély–Kapy (1942) 98.

30 A kard és a kardkötő ennél jóval részletesebb leírását lásd: Krecsányi (1894) 323.

31 Krecsányi (1894) 45.

32 Lugosi (1992) 153–154.

sított tisztok számára a honvédelovastisztai szolgálati kard (1869 M. szablya) viselése volt előírva. Kialakításában nem sokban különbözött a gyalogtiszti szablyától, markolatkosarán azonban áttört díszítést alkalmaztak. A penge hossza 823 mm, szélessége 36 mm, a szablya teljes hossza 980 mm. A lovas rendőrök kardbojtja megegyezett a gyalogosokéval, de a bojt hosszabb és nyitott végű volt.³³

Összegzés

Korszakunk rendőri egyenruhadarabjainak és felszereléseinek többsége – kisebb eltérésekkel – még honvédségi mintára készült, azonban már ekkor megjelentek a rendőrségre, s annak állami voltára utaló jegyek a kiegészítőkben és a rendfokozati jelzésekben (pl. a karszalag, a mellszám, a kalap- és sapkacímer, a jelvényrózsák). Sem a fentebb tárgyalt, sem a későbbi rendőri szabályzatok és rendeletek nem tartalmaznak magyarázó ábrákat és rajzokat (ellentétben a honvédségi és csendőrségi egyenruhák szabályzataival), cserébe gyakran szabászati pontossággal és részletességgel írják le az egyes ruhadarabokat és kiegészítőket. Az 1890-es évek közepe előtt ritkán lehet találni rendőrökről készült fotográfiákkal, ugyanakkor megbízható forrásnak számíthatnak a korabeli újságok (pl. *Vasárnapi Újság*) illusztrációi, valamint a virágkorukat élő éldlapok karikatúrái.

IRODALOMJEGYZÉK

Felhasznált irodalom

- Barcy Zoltán – Somogyi Győző (1990): *Királyért és hazáért. A m. kir. honvédség szervezete, egyenruhái és fegyverete 1868–1918*. Budapest, Corvina.
- Bogyirka Emil (1968): A pesti konstábler. In: *Budapest*, 6. évf. 7. sz. 37.
- Borbély Zoltán – Kapy Dezső (1942): *A 60 éves magyar rendőrség 1881–1941*. Budapest, Halász Irodalmi és Könyvkiadó V.
- Czaga Viktória et al. (1995): *A fővárosi rendőrség története (1914-ig)*. Budapest, BRFK.
- Krecsányi Kálmán (1894): *Kihágási eljárás jogalapját képező székesfővárosi törvényhatósági szabályrendeletek és főkapitányi rendeletek gyűjteménye, kiegészítve a székesfővárosi m. kir. állami rendőrség szervezetét, hatáskörét és működését szabályozó rendeletekkel és utasításokkal*. Budapest, Müller K.
- Lugosi József (1992): A rendvédelmi testületek fegyverei 1868–1918. In: *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historia Praesidii Ordinis)*, 2. évf. 3. sz. 152–160.
- Vécsey Leó – Baksa János (1923): Az ötvenéves budapesti m. kir. állami rendőrség története 1873–1923. In Baksa János (szerk.): *Rendőrségi almanach*. Budapest, Stephaneum.
- Zolnay Vilmos – Gedényi Mihály (1996): *A régi Budapest a fattyúnyelvben*. Budapest, Fekete Sas.

Felhasznált források

- [A bécsi rendőrség kiállítása, c. n.] In: *Rendőri Lapok*, 1898. augusztus 6.
- A láthatatlan rendőr. In: *Magyar Rendőr*, 1940. március 1.

³³ Lugosi (1992) 155.; Krecsányi (1894) 43–44.; 46.

- A pesti békeintézők buzogánya. In: *Vasárnapi Ujság*, 1861. január 13.
- Berky Emil: Az egyenruhánkról. In: *Magyar Rendőr*, 1940. december 1.
- Bevilaqua-Borsody Béla: Hatféle rendőrhatóság a régi Pest-Budán. In: *Magyar Rendőr*, 1934. november 15.
- Dorning Henrik: A budapesti rendőrség vázlatos története 1848-tól 1928-ig. In: *Rendőr*, 1929. október 24. (jubileumi szám)
- Dorning Henrik: Honnan ered a pesti „Konstabler” elnevezés? In: *Magyar Rendőr*, 1935. február 1.
- Romhányi István: Vázlatok a budapesti rendőrség történetéből (V. rész). In: *Rendőr*, 1928. február 25.
- Szervezési szabályzat a fő- és székvárosi M. Kir. Államrendőrség őrsége számára*. II. füzet. 1893, Budapest, Athenaeum.
- Szolgálati utasítás a pestvárosi rendbiztosok számára (Dienstes-Instruktion für die Ordnungs-Kommissäre der Stadt Pest)*. 1864, Pest, I. M. Egy. Kvny.
- Varga János: A konstábler. In: *Vasárnapi Ujság*, 1870. július 17.

ABSTRACT

Uniforms, equipment and weapons of the Hungarian Police I. (1861–1896)

ANDROVICZ Gábor

The study was written to present the standard uniforms, equipment and service weaponry of the Hungarian Police between 1861 and 1945. No comprehensive police history work has yet been written about this subject concerning this time period, only a few sub-studies. The sources include not only the detailed and taxative uniform regulations of this period, but also the available monographs and the related materials of the professional police press as well.

Keywords: *uniform, clothing, weaponry, police history*